

**ІННОВАЦІЙНА МЕТОДОЛОГІЯ НАБУТТЯ
СУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНОЮ**
**Рецензія на монографію С. І. Пирожкова,
Н. В. Хамітова «Цивілізаційна
суб'єктність України: від потенцій
до нового світогляду і буття людини». –
К.: Наукова думка, 2020. – 255 с.**

Тематика книги Сергія Івановича Пирожкова і Назіпа Віленовича Хамітова «Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини» в сучасних умовах є центральною для нашої країни, адже сьогодні Україна здатна відповісти на виклики і загрози глобалізованого світу, тільки набуваючи цивілізаційну суб'єктність.

Суб'єктність автори розуміють як вияв прагнення бути собою, досягти самототожності, і таке прагнення є характерним як для особистостей, так і для спільнот. Однак бути собою, на думку авторів, означає ставати Іншим, розгортати свої потенції, без цього і особистість, і спільнота втрачають себе; неможливо постійно перебувати в одному і тому ж стані самототожності – якщо відсутній розвиток, то настає стагнація і деградація.

Цивілізаційну суб'єктність країни дослідники визначають як стан її розвитку, коли вона сама вирішує свою цивілізаційну долю, обирає ідентичність і партнерів. Цивілізаційна суб'єктність – це така якість соціального буття країни, коли вона зусиллями своєї наукової, художньої, релігійної й політичної еліти конструює власне цивілізаційне майбутнє, спосіб життя, усвідомлює свої, а не нав'язані ззовні цінності і формулює справжні національні інтереси.

Евристично продуктивною є ідея про те, що цивілізаційна суб'єктність країни передбачає особливу волю до неї – і народу, і його лідерів. Без волі до цивілізаційної суб'єктності будь-які теорії суб'єктності

і закони, спрямовані на її розвиток, будуть марними. Авторі наголошують: подіями своєї новітньої історії Україна довела, що її народ має волю до цивілізаційної суб'єктності, проте така воля наражає на небезпеки й випробування, їх подолання потребує глибокої трансформації світогляду відповідно до викликів і небезпек сучасності і здатності поступово втілювати новий світогляд у життя.

Необхідно погодитися з висновком авторів, що головним критерієм сили суб'єктності країни є здатність створити власний цивілізаційний проєкт та втілювати його в життя. Авторі переконливо доводять, що народ України тяжіє до гуманістичної якості суб'єктності, орієнтованої на християнські моральні цінності.

Звернемося до найважливішого, як на мій погляд, евристичного досягнення С.І. Пирожкова і Н.В. Хамітова в їх монографії. Він полягає у розробці нової методології соціогуманітарного знання – **мета-антропологічного потенціалізму**, що дозволяє коректно визначити фактори, критерії й умови набуття та розвитку Україною цивілізаційної суб'єктності в непростих умовах глобалізованого світу XXI століття.

Дослідники переконливо доводять, що така методологія, «по-перше, повинна вступати потенціалізмом – способом розвитку реальних можливостей країни в усіх цивілізаційних вимірах, а по-друге, орієнтувати розвиток країни у річищі гуманізації – бути антропологічно спрямованою.

Проте цього замало, адже мова йде й про креативну персоналізацію людини, здатність виходити за межі буденності, тому така методологія є не просто антропологічною, а й мета-антропологічною, методологією розвитку людини, а не лише країни» (с. 27).

Такий підхід інтегрує потенціалізм, який дозволяє адекватно оцінювати реальні можливості, закладені в тій чи іншій системі, його розробляє академік С.І. Пирожков, з метаантропологією, яку розвиває професор Н.В. Хамітов, спираючись на творчу спадщину відомих зарубіжних і українських дослідників – М. Шелера, Д. Бідні, М.О. Бердяєва та В.І. Шинкарука. Метаантропологія постає як філософія буденного, граничного й метаграничного вимірів буття особистості, суспільства, культури. Даним вимірам відповідають буденний, особистісний та філософський типи світогляду, які відображають буттєві виміри й одночасно формують їх специфіку і межі. Буденне буття розкривається як результат дії волі до самозбереження й продовження роду, граничне формується волею до влади й волею до пізнання і творчості, метаграничне буття – волею до свободи, любові, толерантності й співтворчості з Іншим. Буденний світогляд постає як несамостійний, некритичний, нетворчий, особистісний світогляд, навпаки, – як самостійний, критичний і творчий, а філософський світогляд має всі ознаки особистісного і до того ще й цілісність і системність, яких не вистачає особистісному світогляду.

Дослідники показують, що інтеграція метаантропології і потенціалізму як методологічних стратегій розвитку людини і суспільства задає нові можливості кожній із цих стратегій – потенціалізм отримує екзистенціальні й духовно-моральні орієнтири, а метаантропологія набуває практичного звучання, включаючись у реальні процеси розвитку людини й цивілізаційної спільноти.

У таких методологічних і світоглядних координатах автори доводять, що суб'єктність країни – це, з одного боку, здатність впливати, а не бути об'єктом

впливу, а з іншого – це здатність до незалежності та свободи, здатність бути собою, розвиватися, розгортати приховані потенції. Зазначається, що це закладає внутрішню суперечність суб'єктності країн, одні з яких більшою мірою налаштовані впливати на сусідів та навіть підкоряти їх, а інші – розвивати свій потенціал і якщо впливати, то не військово-політичними або навіть дипломатичними засобами, а економічними, технічними й духовно-культурними здобутками.

С.І. Пирожков і Н.В. Хамітов переконливо доводять, що перші країни спрямовані на *авторитарну суб'єктність*, яка з необхідністю означає експансію за свої межі й амбіції у створенні наднаціональних угруповань у різних модифікаціях, і, відповідно, авторитаризм, який з часом може переходити в тоталітаризм, а другі – на *гуманістичну суб'єктність*, що означає зосередженість на іманентному інноваційному розвитку і водночас – відкритість до світу, що виражається в практиках демократії.

Згідно з позицією дослідників, авторитарна суб'єктність країни, посилюючись, «стає імперською суб'єктністю, яка в найгірших випадках набуває ще й тоталітарних рис, тоді як *посилення гуманістичної суб'єктності робить її інноваційною і посправжньому демократичною*» (с. 24). Цікавим й актуальним є висновок про те, що сильна авторитарна суб'єктність як імперська суб'єктність і сильна гуманістична суб'єктність як інноваційна й демократична можуть зробити країну *світовим* суб'єктом. Однак, на думку авторів, це відбувається по-різному: «імперська суб'єктність є виходом на світовий рівень передусім у *військово-політичній та ідеологічній площинах*, тоді як інноваційна демократична суб'єктність означає вихід на цей рівень у більш широкому спектрі цивілізаційного розвитку – *від економічних до духовно-культурних здобутків*» (с. 24).

Не можу не погодитися з думкою про те, що український народ не схильний до авторитарності, щоби більше, глибинно протистоятим її; автори правильно зазначають, що на

якийсь час українці репресивно й саморепресивно підкоряються авторитарним лідерам, а потім відбувається соціальний вибух, отже, «авторитарний стиль суб'єктності... буде відхилений самою українською ментальністю. Дієюю є лише її гуманістична й демократична версія, яку слід посилювати інноваційністю» (с. 26).

Дослідники цілком виправдано ставлять питання щодо ролі українських науковців та освітян у досягненні інноваційної й гуманістичної суб'єктності нашої країни. Науковці й освітяни в царині гуманітарного знання формують той вимір суб'єктності, який автори називають «світоглядним»; даний вимір «означає *актуалізованість тих чи інших цінностей*, які визначають консолідованість, активність і спрямованість країни на цивілізаційний розвиток» (с. 214). У демократичному суспільстві цінності не нав'язуються, а обираються, саме тому в сучасних умовах продуктивна «світоглядна суб'єктність країни означає свободу вибору і розвитку основоположних цінностей, які зумовлюють ідентичність країни та напрямки її розвитку» (с. 214).

Не можна не погодитися з С.І. Пирожковим і Н.В. Хамітовим, що за умов демократії світоглядна суб'єктність актуалізується не ідеологією партії влади, а філософією. Водночас методологічно продуктивним є розуміння авторами філософії не лише як теорії, а й як есеїстики, філософської публіцистики й філософського мистецтва. Автори слушно зазначають, що навряд чи можна говорити про безпосередній вплив філософської науки на світоглядні процеси в суспільстві, які забезпечують такі складові суб'єктності, як гуманістичність та інноваційність, якщо враховувати специфічність термінології та стиль викладу. Дійсно, «лише з часом філософська наука входить в більш широкий суспільний контекст за допомогою філософської освіти, що, як і будь-яка освіта, працює на майбутнє, популяризує серед молоді досягнення науки й залучаючи до розвитку її ідей та їх втілення» (с. 217). Отже, концепції філософської науки, що становлять теоретичну основу

світоглядної консолідації та світоглядної суб'єктності країни, в більшості випадків впливають на них через філософську освіту, яка теж працює в майбутньому.

Що ж може вплинути на той стан світоглядної консолідації й суб'єктності, який ми маємо сьогодні? Автори відповідають на це питання доволі чітко: це може бути лише відповідна публіцистика, яка здатна узагальнювати спільні цінності й генерувати сенси, популяризує досягнення філософської науки не лише серед молоді, як це робить освіта, а й серед дорослих, соціально й інтелектуально зрілих людей. Дослідники дають оригінальне визначення філософської публіцистики як діалогової філософської есеїстики. Вони зазначають, що, на відміну від журналістики чи просто публіцистики, які заради рейтингу свідомо чи підсвідомо деконсоліднують суспільство, «граючи» на конфліктах та скандалах і маніпулюючи свідомістю, філософська публіцистика ставить екзистенціальні та світоглядні питання, що глибинно хвилюють людину, – питання самотності, відчуження, свободи, гідності, справжньої справедливості та її імітацій, а тому дійсно об'єднує людей навколо гуманістичних цінностей, створюючи і силу і продуктивність суб'єктності.

Ще одним важливим доповненням філософської науки й освіти у справі актуалізації світоглядної суб'єктності країни, на думку авторів, є філософське мистецтво – спосіб філософствування в художній формі. Дослідники вважають, що образи у філософському мистецтві – це смислообрази, однак, на відміну від смислообразів есеїстичної філософії та філософської публіцистики, вони є персоналістично вираженими – у вигляді героїв твору.

Погоджуюсь, що саме це дозволяє філософському мистецтву усвідомлювати й виражати цінності, що здатні консолідувати людей різних епох та народів. Адже філософське мистецтво стоїть на певній метапозиції щодо філософської освіти та публіцистики, які зазвичай більше укорінені у своєму часі й у своїй ментальності, а

тому може гуманізувати їх. У монографії показано, що філософське мистецтво одночасно і протилежне і близьке філософській науці. З одного боку, воно є протилежністю філософської науки, тому що виходить за межі понятійно-категоріального мислення у мислення образне, коли проблеми усвідомлюються і вирішуються не в концептуальних монологах автора, а в діалозі з читачем і глядачем, щоби більше – в діалогах персонажів, їх вчинках і відносинах. З іншого боку, «філософське мистецтво дивним чином зближується з філософською наукою, адже впливає і на філософську освіту, і на філософську публіцистику, формуючи їх тематику, зумовлюючи стиль викладу» (с. 214).

Проте якщо філософська наука передусім структурує освіту й публіцистику, а вже потім гуманізує їх, то філософське мистецтво виконує першочергове завдання гуманізації. «І гуманізація ця не абстрактна, а конкретна – виявляється у діалогах персонажів, які реалізуються у стихії мови та у стихії вчинків» (с. 214).

Дослідники доводять, що, маючи діалоговий характер, філософське мистецтво є консолідуючим за своєю суттю. І воно органічно консолідує як саму філософію в її

різноманітних формах і змістах, так і суспільство, яке оточує філософію. В результаті світоглядна суб'єктність переходить із можливості у дійсність, задаючи цінності, які сприяють і гуманістичному, і інноваційному розвитку країни. Дуже хотілося б, щоб у наступних своїх роботах автори розвинули саме цей комплекс ідей.

Монографія С.І. Пирожкова та Н.В. Хамітова «Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини» є дійсно інноваційним дослідженням, в якому дух академізму поєднаний з практичним поворотом, зокрема й у способі викладення й у логіці подачі матеріалу. Тому книга буде цікавою вченим, освітянам, аспірантам, студентам, а також всім, хто цікавиться проблемою суб'єктності нашої країни як умовою гідного життя людини.

Світлана КРИЛОВА

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри культурології
та філософської антропології
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова